Dragutin Pavličević

POLITIČKA DJELATNOST IVANA MAŽURANIĆA*

UVOD

Književnika i političara Ivana Mažuranića (Novi Vinodolski 1814 — Zagreb 1890) ubrajamo među najpoznatije djelatnike hrvatske povijesti 19. stoljeća. On je, kao i većina njegovih suvremenika, bio pisac i političar, ali je na oba područja bio među prvima u Hrvatskoj. Osim toga, bio je izvanredan pravnik i tvorac većine hrvatskih državnopravnih spisa toga doba.

Mažuranić nije nikada bio slavljen kao Jelačić ili Gaj, nije uživao popularnost kao Strossmayer ili Starčević, niti je bio borbeni idealist poput Kvaternika ili Makanca, ali je bio izuzetna i osebujna ličnost velike intelektualne snage. Djelovao je u burnom vremenu, na prelasku od feudalne Hrvatske ka građanskoj i bio nosilac i vjesnik novog, modernijeg i liberalnijeg društva. Kao političar bio je često slavljen, ali još češće napadan pa i omalovažavan.

1. SUVREMENICI O MAŽURANIĆU

Razlike u gledanjima na Mažuranića kao političara postojale su ne samo kod njegovih suvremenika nego i kod autora koji su pisali neposredno poslije njegove smrti.[1] Da bismo lakše shvatili problem Mažuranića kao političara u novijoj literaturi, evo najprije pregleda mišljenja koja su iznesena potkraj 19. i u početku 20. stoljeća.

Prvi rad o Ivanu Mažuraniću napisao je Tadija SMIČIKLAS, dvije godine poslije njegove smrti. Iako je Smičiklas bio povjesničar, on je taj rad, za potrebe Matice hrvatske, posvetio samo Mažuraniću-književniku. O tome Smičiklas piše: »Ne možemo i ne smijemo u ovoj knjizi da se bavimo politikom, a Mažuranić kao politik bio je na takovoj visini, da bismo morali po više puta ogledati i situaciju u Monarhiji i pripovijedati puno toga, da nas svaki naš čitatelj razumije, a da budemo pravedni prema ovomu veleumnome Hrvatu. Zato ostavljamo drugima, da pišu o političkom djelovanju našeg pjesnika a i sami sebi za drugu priliku«.[2]

Smičiklas nije kasnije pisao o Mažuraniću, a drugi su to pitanje načeli tek 1930, prigodom proslave 40-godišnjice Mažuranićeve smrti.[3] Budući da dotada nitko nije pisao posebno o Mažuranićevom političkom radu, razmotrit ćemo mišljenja koja su iznesena u drugim djelima.

Publicist Milan GRLOVIĆ prvi je govorio vrlo pozitivno o Mažuranićevom političkom radu i istaknuo da on nije gradio svoju popularnost na blistavim govorima, velikim riječima, obećanjima i političkim iluzijama, »Nije gradio kule po zraku«, jer je volio »trijezno misliti, negoli hvastavo govoriti.« Grlović uspoređuje Mažuranićev literarni i politički rad i konstatira da njegov politički rad »*nije manje znatan*« (potcrtao D. P.).[4]

Publicist Martin POLIĆ nešto je opširnije pisao o Mažuranićevom političkom djelovanju. On kaže da je Mažuranić, kad je postao banom, bio na vrhuncu svoje karijere. To imenovanje »primio je ogromni dio naroda, kako se to razabire iz izjavah javne štampe, s uzhitom, te ga susreo iskrenim povjerenjem«.[5] Polić ističe da je Mažuranić tada uživao velik ugled u narodu, jer su svi cijenili njegove velike umne sposobnosti, »njegovu neprolaznu pjesničku slavu pa i integritet njegova osobnog značaja, koji je doista bio uzvišen nad svaku sumnju« (str. 196). Polić, pišući o uspjehu prvog bana pučanina, naglašava kako su članovi Narodne stranke prikazivali to imenovanje »kao najznatniju stečevinu tolikogodišnje narodne borbe«, a osam godina prije toga morao je ispiti »gorku čašu nepopularnosti« kada su mu ti isti članovi Narodne stranke bili najveći protivnici (str. 196). Prvi značajniji događaj za vrijeme Mažuranićeva banovanja je otvaranje Sveučilišta u Zagrebu 1874, a zatim su slijedili novi zakoni i reforme na području uprave, sudstva i školstva. Hrvatska je postala moderna država po zapadnoevropskom uzoru. Iako je tada vrlo mnogo urađeno, ostalo je još nekoliko neriješenih problema (odnosi s Ugarskom, sjedinjenje Vojne krajine, bosansko-hercegovački ustanak) koji se uz najbolju volju nisu mogli riješiti. Zato Polić piše da se Mažuranić našao između trostruke Scile i Haribde promatrajući događaje nekim »filozofičkim mirom« i misleći »da mu se je podvrći udesu i logici činjenica, koje se nisu dale ukloniti« (str. 239). Mažuranić je često popuštao, jer je u želji da premosti velike proturječnosti i izvuče što više koristi za Hrvatsku, smatrao da treba popuštati. Polić ističe da Mažuranić nije po svom karakteru bio »stvoren za to, da u kritičnoj situaciji razvije svojstva aktivnoga i energičnoga državnika, nego se je radije uklanjao sukobima i popuštao« (str. 238—239). Kad govori o odstupu bana Mažuranića, Polić posebno naglašava da je on upravljao Hrvatskom u izuzetno teškim političkim prilikama: »No ono, što je javno mnijenje često puta smatralo Mažuranićevim griehom nije bila osobna pogrieška već posljedica nemoći, a zato je odgovarao Mažuranić koliko i svi ostali domaći činbenici, koji su pomogli stvoriti javno stanje« (str. 235). Polić misli da se u ocjeni Mažuranićeva bonovanja *»nisu dostatno uvažavale okolnosti, koje su bile jače od njegove i narodne volje«* (str. 256; potcrtao D. P.). Mažuraniću i njegovoj stranci zamjera Polić što nisu stvorili bolji izborni red, što narodu nisu osigurali više ustavnih sloboda, osobito slobodu tiska, govora i udruživanja. No ipak je Polić, uzevši u cjelini, dao vrlo pozitivnu ocjenu Mažuranićeva političkog rada: »Mažuranić nije bio čovjek stvoren za nikakovu odvažnu borbu; takovu nije podnosila njegova mirna strpljiva, filozofska narav i hrvatska ga povijest neće ubrojiti među svoje heroične borce. Nije bio ni Gaj, ni Jelačić, ni koji od takovih velikana prošlosti, a da ipak nitko neće kazati, da nije po svojoj umnoj snagi bio ravan svim tim muževima« (str. 253). Završavajući poglavlje o Mažuranićevom banovanju, Polić je zaključio da povijest ne treba braniti od Ivana Mažuranića, jer će mu u povijesti hrvatskoga javnog života ostati »do vieka častan spomen, pa ako ga neće moći uvrstiti u red najslavnijih hrvatskih banova, rado će mu ipak priznati živu patriotičnu sviest kao što će se s njime ponositi kao s jednim od najprosvietljenijih umova, koji su ikada sjedili na staroslavnoj stolici hrvatskih banova«. Zato se Mažuranića, smatra Polić, može uvrstiti u *»red najznačajnijih ličnosti i najumnijih Hrvata svih vremena i vjekova«* (str. 258; potcrtao D. P.).

Povjesničar Rudolf HORVAT objavio je prvi pregled hrvatske povijesti 19. stoljeća, ali nije dao svoj sud o Mažuraniću kao političaru i državniku, već je samo utvrdio neke od najvažnijih činjenica. Istaknuo je značenje Mažuranićeve ektivnosti u Saboru 1861, u stvaranju poznatog člana 42, i u vrijeme kancelarstva, kad je nastojao da se Hrvatska pogodi s Austrijom prije Ugarske. O tome Horvat piše: »Jao Hrvatima, ako se Mađarska pogodi s Austrijom, pa obnovi dualizam, makar i u drugom obliku, nego li je postojao do god. 1848. Tada će se odlučiti ‚de nobis' (onama) ali i ‚sine nobis' (bez nas)!«[6] Mažuraniću se već u vrijeme kancelarstva, piše Horvat, zamjeralo što nije otvorena Akademija i Sveučilište, što je i suviše naginjao prevelike zasluge. »Povjesnica priznaje Mažuraniću«, kaže Horvat, »da je rodoma Austriji usprkos teškim iskustvima iz 1848/49, ali uza sve to on je stekao ljubivim žarom istrijebio u Hrvatskoj njemački jezik i tuđe činovnike. Za Mažuranićeve je vlade Hrvatska mnogo stekla na polju prosvjete, uprave i sudstva. Kulturna povijest naroda hrvatskoga bilježi i prvu hrvatsku gospodarsko-obrtnu izložbu, koja se otvorila 18. kolovoza 1864. A da su Hrvati god. 1865. mogli unaprijed vidjeti, što će se dogoditi god. 1867. i 1868., ne bi jamačno Mažuraniću toliko zamjerili ni politiku njegovu. Mažuranić je želio da se Hrvatska pogodi s Austrijom sasvim neodvisno od Ugarske. Narod hrvatski ne htjede na to nikako pristati. Tako će se dogoditi, da se kasnije *sami Magjari pogadjaju s Austrijom, ali ne samo u ime Ugarske, već i za Hrvatsku!*« (str. 231; potcrtao D. P.).

Istaknuti hrvatski povjesničar Ferdo ŠIŠIĆ nije posebno pisao o Mažuraniću, već je samo u *Pregledu povijesti hrvatskog naroda* istaknuo važnost njegovih reformi, kojima je »položio zdravu osnovu modernom hrvatskom upravnom životu«. Šišić tvrdi da je ban Mažuranić došao u vrlo težak položaj 1876, kad su Srbija i Crna Gora ušle u rat s Turskom, a srpsko stanovništvo u Austro-Ugarskoj počelo intenzivno pomagati bosansko-hercegovački ustanak. Mažuranić je tada dobio iz Beča i Pešte nalog da se stane na put »veleizdajničkoj« akciji Srba u Hrvatskoj. Poslije toga je došlo do zatvaranja nekih Srba u Hrvatskoj i žučnih rasprava u Saboru. »Kad je ban dao još i zatvoriti srpsko-pravoslavne konfesionalne škole, pukne među Hrvatima i Srbima jaz koji se još više raširio kad je, poslije okupacije Bosne i Hercegovine (1878), hrvatska saborska većina predala Franji Josipu I. adresu u kojoj je tražila da se »ustroj zadobivenih pokrajina (tj. Bosne i Hercegovine) malo-pomalo tako udesi da bi se s vremenom mogao pripojiti na ustroj Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije u njihovom državnopravnom odnošaju prema Kraljevini Ugarskoj.«[7]

Pravnik Vladimir MAŽURANIĆ je, pišući o svom ocu, iznio samo najvažnije podatke iz njegova života i književnog rada. O političkom djelovanju nije uopće pisao, već je samo istaknuo njegovo osobno poštenje, rodoljublje i slavensku orijentaciju.[8]

B. VODNIK je o Mažuraniću dao samo osnovne podatke.[9] To se isto može reći za V. DEŽELIĆA[10] i R. HORVATA,[11] koji je u novom radu samo ponovio ono što je ranije napisao.

To je, uglavnom, kratak pregled mišljenja o Mažuraniću kao političaru prije 1930. godine, kad su izašli eseji M. C. Nehajeva i R. Horvata. Zajednička je karakteristika prvih radova o Mažuraniću kao političaru da su taj

problem razmatrali više periferno, a ne odvojeno, da su neke stvari samo nabacili i istaknuli da je potrebno više vremena i prostora da bi se detaljno razmotrilo tadašnja politička situacija i tek tada dala meritorna ocjena. Ipak, treba izdvojiti Martina Polića, koji je prvi pozitivno ocijenio političku odrednicu Mažuranićevog rada, jer je do tada bila isticana samo literarna komponenta.

2. MEĐURATNA HISTORIOGRAFIJA O MAŽURANIĆU

Rudolf Horvat i Milutin Cihlar-Nehajev sa svojim prilozima su znatno pridonijeli boljem poznavanju Mažuranićeve političke djelatnosti.

Povjesničar R. HORVAT napose je istaknuo značenje Mažuranićeve knjižnice *Hrvati Madjarom* iz 1848. godine i uopće njegov politički rad u tom razdoblju. Horvat misli da je sreća što je za vrijeme Bachova apsolutizma na mjestu državnog nadodvjetnika bio Mažuranić, jer bi nastradalo mnogo više Hrvata da je tu dužnost vršio neki stranac.[12] U tom radu Horvat je sakupio mnogo podataka o Mažuraniću, ali je kao izraziti deskriptivni povjesničar zapostavio analizu postupaka, događaja i prilika. Zato ne možemo u njega naći vlastitih ocjena i originalnih mišljenja, već mnoštvo činjeničnog materijala, ponavljanja i djelomičnog proširivanja istih misli iz prethodnih radova, o čemu smo već govorili.

Esej književnika Milutina NEHAJEVA zaslužuje veću pažnju jer je to najbolji rad koji je prije Barčeve knjige napisan o Mažuraniću političaru i državniku. Nehajev posebno ističe široko i vrlo solidno obrazovanje Ivana Mažuranića i njegove intelektualne sposobnosti, koje su mu omogućile da se od pjesničkog prvaka razvije u odličnog pravnika i državnika, tvorca gotovo svih državnih spisa u više od tri decenije. Zato ga Nehajev uspoređuje s Goetheom i Chateaubriandom, jer je bio velik i kao umjetnik i kao političar. I Mažuranićevo je austrofilstvo, smatra Nehajev, bilo povijesno opravdano, jer je »Beč naprema Pešti stvarno bio nosiocem modernijeg, demokratskog reformatorskog načela« (str. 255).

Nehajev je objasnio i Mažuranićev oportunizam, koji neki povjesnici često stavljaju uz njegovo ime. »Mažuranić kao državnik ima jedno glavno oružje: oprez, da ne bude gore. Jelačića doživjeli su i drugi, ali Mažuranić je na svojem mjestu dvorskog kancelara mogao najbolnije osjetiti, kako se teško osvajaju i najmanje koncesije za Hrvatsku« (str. 256). I kao kancelar i kasnije kao ban, Mažuranić je znao da se maksimalnim zahtjevima ne može ništa postići: »Nije dosta reći da je Mažuranić bio oportunista: njegov postupak u god. 1861. ima dublje značenje. Pri njegovu svijetlom značaju ne može biti ni govora o tom da bi za volju vlasti preobličavao svoje mišljenje. *Mažuranić je naginjao Austriji jer je od nje očekivao više koristi...*« (potcrtao D. P.). »Mažuranić nije volio Mađara, pa ipak zakonski članak 42 koji u biti nije ništa drugo, nego kasnije potanko izrađena hrvatsko-ugarska nagodba, potječe upravo od njega. Bilo je to moguće tako, što je Mažuranić ne odsjecajući preoštro ni na jednu stranu, imao na umu one tekovine, koje je hrvatski narod već u istinu posjedovao i trebao čuvati kao pozitivnost usred rasprava o prošlosti i teorija o budućnosti« (str. 256).

Mažuranić je Nagodbu dočekao kao umirovljenik i dobio zakašnjelu satisfakciju svojih nastojanja, jer je njegova umjerena politika opet postala

aktualna. Nehajev ističe da će u doba revizije Nagodbe postati opet potreban njegov oprez i zakonski član 42, čiji će osnovni sadržaj »čuvajmo ono što držimo u šakama« postati »programom jedne ere, u kojoj bi saborski idealiste od godine 1861. bili anahronistični« (str. 163 do 264). Mažuranić je, smatra Nehajev, zakonskim članom 42 predvidio budućnost Hrvatske za idućih pola stoljeća. Tim je sačuvana hrvatska autonomija i Hrvatskoj priznat status političkog naroda, odnosno položaj »posebne pravne državne jedinice.« *Takav položaj nisu imali ni neki veći narodi u Austro-Ugarskoj, npr. Česi i Poljaci* (potcrtao D. P.).

Završavajući svoj izvanredni esej, Nehajev je dao sud o Mažuraniću državniku, umjetniku i čovjeku: »Njegova je vječna težnja, da izbjegne velikim oprekama i da postavi zlatni most između potražnja širokih narodnih slojeva i interesa dinastije i dvora. Njegova je uloga vazda bila posrednička i prema tomu Mažuranić nije nikada bio politički vođa. On je izmišljavao formulacije u pojedinim časovima narodnih kriza, ali na te krize nije uplivao. Njegovo je domoljublje duboko, ali on, koji je esteta u pjesmi i stilista u diplomaciji, ne voli da bude borac sa krupnim riječima, koje traži politička arena«, (str. 277).[13] Nehajev smatra da je slava Mažuranića pjesnika ipak u narodu prerasla slavu Mažuranića političara.

O Mažuraniću su između dva rata pisali još i Vladimir Ćorović, Josip Horvat i Lovre Katić.

Bosansko-hercegovački historičar Vladimir ĆOROVIĆ pisao je svoju *Istoriju Jugoslavije* s pozicija integralnog jugoslavenstva, pa zato nije Mažuraniću posvetio ni približno toliko pažnje kao, na primjer, Strossmayeru. On nije posebno obradio razdoblje Mažuranićevog banovanja, već ga je zahvatio samo globalno, u sklopu poglavlja »Put na berlinski kongres«, s podnaslovom »Srbi i Hrvati prema bosanskom pitanju«. Ćorović je tu napisao: »Sa Mažuranićem je počeo hrvatski kurs i osetio potiskivanje Srba u Hrvatskoj. Nalazilo se da jugoslavenska ideologija smeta hrvatskoj i da se interesi srpstva i hrvatstva sukobljavaju naročito u Bosni i Hercegovini. Mada je u tim zemljama bila nesumnjivo većina Srba, jedan deo isključivih Hrvata počeo je nalaziti i tvrditi da je Bosna čisto hrvatska zemlja i da je treba sjediniti sa Hrvatskom.«[14] Ćorovićeve tvrdnje nisu točne, jer se nije radilo o potiskivanju Srba kao naroda, već o ograničenju utjecaja svećenstva na škole i o pojedinačnim sudskim istragama nad nekolicinom Srba u Pakracu, Osijeku, Karlovcu i Bjelovaru. Za čitavo to vrijeme vodio je unutrašnje poslove srpski političar, podban Jovan Živković. Za Mažuranića se također ne može reći da je bio isključivi Hrvat, jer je i u tom pogledu kao i u odnosu prema ustanku u Bosni i Hercegovini bio isto tako umjeren.

Publicist Josip HORVAT je poglavlje hrvatske političke povijesti od sedamdesetih do osamdesetih godina napisao pod simptomatičnim naslovom: »*Graditelj Mažuranić*«.[15] On ističe da je Mažuranić bio samo formalni vođa vladajuće narodne stranke, jer je došao na bansku stolicu kao kandidat Beča, gdje je uživao ugled koji je stekao još kao hrvatski kancelar. Pošto je istaknuo što je sve učinio Mažuranić kao »državnik-organizator« za vrijeme svog plodnog sedmogodišnjeg banovanja, Horvat piše: »Ni jedan ban pak jamačno nije bio toliko napadan kao Mažuranić od svojih suvremenika. Svi suvremenici o njemu imaju nepovoljno mišljenje — tu nema razlike u prosuđivanju ni kod takvih protivnika kao što su Strossmayer i Starčević. Taj-

na te antipatije se krije u tome što Mažuranić lično nije ni išao za tim da stiče jeftine simpatije. Svaka demagoška susretljivost prema političkim ljudima bila mu je potpunoma strana« (str. 280). Starčević je smatrao da je Mažuranić ohol, neradin i karijerist; Strossmayer mu je zamjerio popustljivost, indolenciju i neradinost, a Rački je ispravio »prenagle temperamentne sudove« Strossmayerove i rekao da Mažuranić nije neradin, samo da nema oko sebe vrijednih suradnika. August Šenoa isticao je Mažuranićevu misaonost, logičnost, genijalnost i poštenje, a srpski političar Jovan Subotić smatrao je Mažuranića jednim od najpametnijih hrvatskih državnika (str. 281—282).

Povjesničar Lovre KATIĆ nije gotovo ništa usvojio od onog što su o Mažuraniću pisali Polić, R. Horvat i M. C. Nehajev. On je u ocjeni Mažuranića ostao na pozicijama hrvatskih pravaša. To potvrđuje i ovaj odlomak: »Pa kao što je negda Rauch gonio narodnjake tako su sada oni, imajući vlast, gonili Makanca i Starčevićeve pristaše. Makanac čije je geslo bilo »Za istinu i pravo« i Ante Starčević uz geslo »Bog i Hrvati« jedina su utješna pojava u to doba oportunizma, kao znak da je u hrvatskom narodu još bilo zdravih klica. Mažuranić je prvi ban, koji nije plemić, ali se i taj pučanin volio grijati na suncu bečkog dvora — od činovnik — »rodoljub, a uz to pjesnik, neka sinteza graničara, Austrijanca i panslavena.«[16]

»Strossmayer i Starčević, dijametralno oprečni, slažu se u oštrom sudu protiv Mažuranića. Kao dvorski čovjek bio je ban neodvisan od Mađara, ali zato ovisan od dvora, pa se je pjesnik Smrti Smail-age Čengića vrlo mlohavo vladao kad je sabor tražio od kralja da se pomogne raji u Bosni« (str. 250).

Unatoč tako negativnom mišljenju o Mažuraniću, koje poslije Starčevića nije nitko drastičnije izrazio, Katić ipak priznaje banove zasluge na području prosvjete, kulture, sudstva, i uopće u modernizaciji Hrvatske.

U razdoblju između dva rata bčinjen je korak naprijed u proučavanju političkog rada Ivana Mažuranića. Bilo je potrebno da prođe punih 40 godina od njegove smrti, pa da se nakon nekoliko studija posvećenih umjetničkom radu pojave i dva priloga o Mažuraniću političaru i državniku. R. Horvat, a osobito M. Nehajev učinili su prvi pokušaj da se i Mažuranićevoj političkoj djelatnosti dade ono mjesto koje ona objektivno zaslužuje. Iako V. Ćorović i L. Katić prilaze ocjeni Mažuranića sa suprotnih pozicija, oni se ipak slažu u nepovoljnoj ocjeni njegova političkog rada. No te ocjene nisu odraz znanstvenog proučavanja objektivne situacije, već više odraz političkog pragmatizma i ponavljanja određenih sudova koje su svojevremeno dali Strossmayer, Starčević, Makanec i drugi Mažuranićevi politički protivnici.

3. POSLIJERATNE OCJENE MAŽURANIĆA — POLITIČARA

U poslijeratnom razdoblju porastao je interes za proučavanje Mažuranićeva literarnog i političkog rada. Već 1945. izašla je knjiga Antuna BARCA,[17] a zatim radovi Vase BOGDANOVA,[18] Milorada ŽIVANČEVIĆA[19] i Jaroslava ŠIDAKA.[20] Znatan prilog daljim nastojanjima u tom pravcu dalo je međunarodno *Naučno zasjedanje o Ivanu Mažuraniću*, što je održano u Zagrebu 1965. godine.[21]

Poslijeratne radove o Mažuraniću možemo podijeliti u dvije skupine. U prvu bi išli radovi veći po opsegu i znanstvenoj dokumentaciji. Svi oni govore o Mažuraniću vrlo povoljno i analiziraju njegovu političku djelatnost u spletu vremena i prostora u kojem je živio i radio. Ovoj skupini pripadaju radovi A. Barca, M. Živančevića i J. Šidaka. U drugu grupu išli bi prilozi Vase Bogdanova i kraći prikaz Zvane Črnje u *Kulturnoj historiji Hrvatske.*[22] Oba ova autora smatraju da je Mažuranić kao političar odigrao negativnu ulogu i time se pridružuju mišljenju pravaša, napose Ante Starčevića i na već iznesenu ocjenju Lovre Katića.

Vaso BOGDANOV u prikazu Samostalne narodne stranke[23] upotrebljava za nju teške riječi kao: najnenarodnija, protuhrvatska, natražnjačka, švapska, dvoranaška, itd. Njeno rukovodstvo, u kojem je bio i Mažuranić, naziva besprincipijelnim, bez ideologije, slugama dinastije, činovnicima, kruhoborcima i hljebolovcima. Većina ovih apriornih tvrdnji nije dokumentarna, a koje i jesu, potječu iz žučnog rječnika Starčevićeva. U opisu djelatnosti samostalne narodne stranke V. Bogdanov se služi uglavnom govorima biskupa Haulika, da bi dokazao reakcionarnost ove »najnenarodnije stranačkopolitičke grupacije u Hrvatskoj« (str. 605). O Mažuraniću, Kukuljeviću, Vukotinoviću i Prici, koji su bili najvažniji ljudi u stranci, Bogdanov piše vrlo malo i ne navodi ni jedan njihov govor, a poznati članak 42 pripisuje Franji Račkom« (str. 648). Tvrdnje da je do osnivanja stranke došlo *isključivo po želji habsburškog dvora i austrijske vlade,* »da su njeni članovi besprincipijelno stupali u službu dinastije i vlade *isključivo radi ličnih koristi*...« pretjerane su i ne odgovaraju istini (potcrtao D. P.). Samostalna narodna stranka je, kao i druge stranke u Hrvatskoj, zastupala jednu politiku i nastojala da za Hrvatsku izvojuje što više prava, oslanjajući se, u bojazni od Mađara, na Austriju. A što se tiče sastava stranačkog vodstva, ne možemo ih sve nazvati slugama, mamelucima, janjičarima i hljebolovcima, jer je velik broj onih najpoznatijih potvrdio svoje poštenje i rodoljublje u vrijeme narodnog preporoda, 1848/49, kao i u vrijeme Bachova apsolutizma. Bogdanov uspoređuje stanje od 1862. do 1865. s onim u vrijeme Bachova apsolutizma i piše: »Kao oruđe u rukama centralističke Schmerlingove vlade Haulik—Mažuranićevo samostalci su za četiri godine svoga vladanja (1862——1865) uništili i ono malo hrvatske slobode i samostalnosti, do kojih se bilo došlo 1861, i ponovno uspostavili jedno stanje koje se nije mnogo razlikovalo od Bachova apsolutističkog tlačenja Hrvatske (str. 618). U potvrdu te konstatacije navedena je jedna nepotpuna rečenica iz Polićeve knjige,[24] a zatim citat od Starčevića gdje se govori o promjeni nekoliko »beamterah«.[25] Vrijeme Mažuranićeva kancelarstva nazvao je F. Šišić političkim provizorijem, ali ipak treba istaknuti da je Hrvatska imala tada svoga kancelara i bana, uveden je zahvaljujući baš Mažuraniću u službu upotrebu hrvatski jezik, postoji određena sloboda tiska, stranački život i domaće činovništvo, a svega toga nije bilo u doba Metternickova ili Bachova apsolutizma. Činjenica je da su vođe Samostalne narodne stranke gubili popularnost, ali ne zato što su vodili neku protuhrvatsku politiku, već zato što su u jednom nepovoljnom vremenu, nakon teških iskustava iz 1848/49. i Bachova apsolutizma ili neoapsolutizma, zastupali nepopularnu politiku. Mažuranić je napadan od svojih političkih protivnika, ali se ipak ne može reći da je to bilo zato što nije ništa učinio za Hrvatsku, već zato što je većina smatrala da je mogao postići i više nego što je postigao. Rad Narodne stranke poslije

Nagodbe i njene revizije opisao je Vaso Bogdanov slično kao i rad Samostalne narodne stranke. »Ubrzo se je pokazalo, da dolazak narodne stranke na vlast nije značio ništa drugo, nego samo promjenu u ličnostima vlastodržaca, a stvar slobode i nezavisnosti Hrvatske i njezin odnos prema Ugarskoj ostao je uglavnom nepromijenjen.«[26]

Pitanje progona Srba u Hrvatskoj, koje se pripisuje Mažuranićevoj vladi od 1875—1878. godine, potcrtao je Vaso Bogdanov citirajući već spomenuto mišljenje Ferde Šišića, a zatim je zaključio: »Antinacionalnost (protuhrvatstvo i protusrpstvo) vladine narodne stranke pod Mažuranićevim banovanjem drastično je došla do izražaja u njenom držanju prema pomaganju bosansko-hercegovačkih ustanika« (str. 687). O zakonodavnoj djelatnosti bana Mažuranića V. Bogdanov piše: »Vladina narodna stranka i ban Mažuranić su svoju kapitulaciju u krupnim nacionalno-političkim pitanjima (napuštanje borbe za slobodu, samostalnost i cjelokupnost Hrvatske) opravdali time, da će na vlasti sitnim radom na modernijem uređenju zemlje nadoknaditi prihvat revidirane nagodbe« (str. 690). I dalje: »Zato narod Hrvatske od svih Mažuranićević pozitivnih reforama nije vidio mnogo koristi, dok je teško bio pogođen negativnim stranama nagodbenjačke vladavine. 'Realnu, osobito socijalnu i materijalnu snagu naroda nijesu digli'. A političku i moralnu snagu narodnoga otpora su za dugi niz godina rastrojili« (str. 691). Usprkos posve negativne ocjene Mažuranićeve političke djelatnosti V. Bogdanov je napisao: »Mažuranić, naravno, nije po svojoj volji progonio Srbe i bio proti ustanka u Bosni. Nasuprot tome, ne samo njegova ranija poezija nego i lično osvjedočenje bilo je sasvim drukčije od njegovih postupaka. Na početku ustanka on je čak »na najvišem mjestu« obazrivo i ispoljio svoje probosansko, antitursko stanovište« (str. 688).

Članak o Mažuraniću u *Enciklopediji Leksikografskog zavoda* samo je skraćena verzija navedenog mišljenja V. Bogdanova. Tu je vrlo povoljno ocijenjen Mažuranićev politički rad od 1849: »Kao pobornik potpunog oslobođenja Hrvatske M(ažuranić) je u to vrijeme glavni ideolog narodnog jedinstva Hrvata i Srba. Na ostvarenju tog cilja on radi i svojim člancima u naprednoj štampi. 1848. član je redakcije revolucionarno-demokratskog *Slavenskog Juga;* iste godine on objavljuje svoju čuvenu brošuru *Hrvati Mađarom.* Od tada nastupa prijelom i do »kraja svoje političke karijere vodio (je) oportunističku politiku zastupajući trajno ideju o potrebi sporazuma Hrvata i dvora« (str. 114).[27]

Književnik Zvane ČRNJA prihvatio je uglavnom Bogdanovljeva mišljenja o Mažuraniću.[28] Zato govori o gospodskom konformizmu Mažuranićevu, naziva ga najmarkantnijim vođom kapitulantske bužoazije, renegatom, provodnikom protuhrvatske i protujugoslavenske politike, onim koji progoni narodnu demokratsku opoziciju, itd. Črnja odbacuje pokušaj I. Frangeša da opravda Mažuranića koji je vjerovao da će u onim »okrutnim prilikama« pomoći svome narodu jedino tako da ostane na vlasti. Ali, unatoč tako negativnom mišljenju, priznaje da Mažuranić, i osobito Kukuljević, ulaze u red najvećih naših nacionalnih figura 19. stoljeća i ističe da psihološka i ljudska osnovica Mažuranićeve i Kukuljevićeve kapitulacije nije jednostavan problem.

4. KNJIŽEVNI POVJESNIČARI O MAŽURANIĆU — POLITIČARU

O Ivanu Mažuraniću — pjesniku mnogo se više pisalo nego o Mažuraniću — političaru i državniku. To je zato što su mnogi njegov literarni rad smatrali značajnijim, a politički manje važnim, pa čak i nedostojnim Mažuranića — pjesnika. Zbog toga su se Mažuranićem mnogo više bavili književni povjesničari (F. Marković, J. Pasarić, A. Barac, I. Frangeš, M. Živančević, i dr.), a mnogo manje povjesnici i pravnici (T. Smičiklas, Vladimir Mažuranić, V. Bogdanov i J. Šidak). Ipak su neki od književnih historičara (Barac, Živančević) obradili i njegovu političku djelatnost.

O Mažuraniću, ukupno uzevši, dosta se pisalo ali na štetu političke komponente njegova rada. Primjer za to je i spomenuto *Naučno zasjedanje o Mažuraniću*, gdje su od ukupno 22 referata svega dva posvećena isključivo političkom radu.

Antun BARAC smatra da između Mažuranića pjesnika i političara postoji sklad: »Mažuranić kao čovjek, a prema tome i kao pjesnik i političar, jedna je jedinstvena ličnost.« Za Barca je to odvajanje neodrživo, i zato piše. »*No govoreći o pjesniku, misle često na bana, a spominjući bana imaju često pred očima pisca*« (str. 14 — potcrtao D. P.).[29]

U Hrvatskoj su od Mažuranića očekivali mnogo, a kad se sve nije moglo ostvariti, neki su ga smatrali glavnim krivcem za sve nedaće. Najžešći je kritičar Mažuranićev bio svakako A. Starčević, koji po mišljenju Barca nije vodio brigu o objektivno nepovoljnim prilikama koje su bacile negativno svjetlo na Mažuranića — javnog radnika, pa i na njega kao čovjeka (str. 24). A baš njemu kao čovjeku ne može se predbaciti da je bilo što radio iz koristoljublja, ili da nije bio rodoljub. Zato Barac piše da je Mažuranić prije 1848. priznat za pjesničkog prvaka, da je te godine »jedan od najjačih hrvatskih ljudi«, pa iako je u vrijeme Bachova apsolutizma okrivljen što je dao osuditi M. Bogovića i I. Filipovića, on je već 1858. postao predsjednikom Matice hrvatske, a uskoro i istaknuti član Hrvatskog sabora 1861, pa zatim kancelar. Nakon neuspjeha na izborima 1865, Mažuranić je umirovljen, ali se on ipak nakon banovanja L. Raucha i Vakanovića vratio u politički život i postao banom. Da je bio takav kakvim ga smatraju Starčević i još neki pravaši, vjerojatno ne bi nakon neuspjeha doživljavao trijumfe i bio vraćen, i protiv svoje volje, na najviša mjesta. Barac, iako književni historičar, promatrao je Mažuranića povijesno, tj. u vremenu u kojem je živio i u prilikama u kojima je djelovao. O tome piše: »I kad gledamo Mažuranića u čvoru takovih razloga i u vezi s događajima njegova doba, mnoge njegove zagonetke i protivurješne crte postaju jasnima i razumljivima, a njegova ličnost izlazi cjelovita, a ne izlomljena« (str. 29).

Mažuranić, prema mišljenju A. Barca, nije oportunist, već realist, koji smatra da je bolje da položaj bana ili kancelara drži on ili neki drugi hrvatski rodoljub, nego da na tom mjestu bude netko tko će raditi protiv hrvatskih interesa (kao npr. kasnije ban Khuen Hedervary).[30] »Bio je realista a ne politički fantasta, kao što je u njegovo doba bila većina Hrvata. Zato je morao doživljavati sukobe, zavist i ogovaranja, ali je imao snage da radi prema svom uvjerenju i tada kad se s tim uvjerenjem nije slagala većina« (str. 38). Dalji tijek događaja davao je često Mažuraniću pravo. To su u dva navrata priznali i njegovi suvremenici, ali oba puta je bilo već kasno. Kad su odbili ponuđenu nagodbu s Austrijom, morali su primiti nametnutu s Ma-

đarima, a kad su nezadovoljni ispratili bez riječi Mažuranića s banske stolice, dočekali su uskoro komesara i Khuena Héderváryja. O tome Barac piše: »Čitav razvitak prilika u Austriji poslije g. 1861. pokazao je, da je Mažuranić dobro predviđao događaje i da je *Hrvatska u mnogome trpjela zbog kratkovidih svojih političara, koji nisu položaj zemlje znali zagledati sa svih strana*« (str. 52 — potcrtao D. P.).

Da je Mažuranić zaista tako vjerno služio i Beču i Pešti, kao što to tvrde njegovi protivnici, misli Barac, onda bi ga i dalje zadržali na vlasti ili ispratili s uobičajenim priznanjima. Umjesto toga, on je bio prisiljen da odstupi, a njegovi kritičari tek su tada uvidjeli da »Mažuranić nije maknut s nekog mjesta zato što je za Hrvatsku radio premalo, nego stoga, što je za nju htio više« (str. 46). Barac piše da je i Mažuranić smatrao svoj položaj nužnim zlom, ali je i dalje ostao banom *»dotle, dok je držao, da može Hrvatskoj koristiti. Nije bio nagodbeni ban zato, da učvršćuje nagodbu, nego stoga, što ju je držao zlom, koje će se morati zamijeniti nečim za Hrvatsku korisnijim, čim se promijene odnošaji snaga.«*

Cijelo Mažuranićevo nastojanje, kad je bio kancelar, predsjednik Sabora i ban, išlo je za tim, da za Hrvatsku, bez obzira na njezin državnopravni položaj, uradi sve što se u tim prilikama moglo uraditi, da se ona ojača duhovno i materijalno. »Mažuranić je dosljedno vodio jednu politiku, koja je proizašla iz njegova shvatanja pravih interesa Hrvatske« (str. 35). Antun Barac je u svojoj izvanrednoj monografiji uspio dokazati da je Mažuranić kao ličnost, pjesnik i političar, bio jedan od najznačajnijih ljudi u hrvatskoj povijesti 19. stoljeća. Iako Barac smatra da je Mažuranić bio »poznatiji kao mlad pjesnik, negoli kao zrio političar« (str. 7), on tvrdi da u njegovoj ličnosti *nema dvojnosti,* da se i kao umjetnik i kao državnik borio za iste ciljeve, samo različitim sredstvima, pa se *ostavio i pjesničke rime onda kada je osjetio da će svojoj zemlji više koristiti kao vrstan pravnik, kancelar ili ban* (potcrtao D. P.).

Milorad ŽIVANČEVIĆ do sada se najviše bavio Mažuranićem.[31] Osim svoje doktorske teze, napisao je još nekoliko manjih radova, ali je i on pisao više o Mažuranićevu životu i literarnom radu, a vrlo malo o političkom djelovanju. Iako Živančević »kao književni historičar, nije dovoljnu pažnju obratio onim historijskim i političkim situacijama u koje je Mažuranić uspio da unese svoj trajni osobni ulog,[32] on je ipak uočio veličinu i značenje Mažuranićeve ličnosti i o njemu kao čovjeku, umjetniku i državniku dao vrlo pozitivan sud. »Svi znalci i ljubitelji knjige slažu se danas da je Ivan Mažuranić, zajedno s Njegošem, naš najveći pjesnik epohe romantizma, *jedan od najmarkantnijih naših državnika*« (potcrtao D. P.).[33]

Živančević je kritično upotrijebio arhivsku građu koja dotada nije bila dovoljno poznata, pa je unio više svjetla u Mažuranićev životopis, nadopunio je, proširio i opovrgao neka dosad uvriježena mišljenja. Živančević osobito ističe Mažuranićevu slavensku orijentaciju, pa je o tome govorio i na *Naučnom zasjedanju o Mažuraniću.*[34] Ljubav prema rođenoj grudi i slavenstvu, rekao je on, jedine su strasti kojima Mažuranić nije odolio. Mažuranićev hrvatski patriotizam i slavenstvo bili su često u Beču isticani kao negativnosti; a u Budimpešti su tvrdili da ima slavomanske tendencije, da je ultra-ilirac i opasan demagog. Živančević naglašava Mažuranićevo shvaćanje o potrebi povezivanja Srba i Hrvata. To potvrđuju njegove riječi napisane još 1848. godine: »Sa Sérbima smo mi jedan narod, te tako čversto

stopljeni, da nas ništa na svetu razdružiti neće moći.«[35] Živančević piše da je Mažuranić najprije bio »oduševljeni revolucionar a zatim bezmalo reakcionar« (str. 33), da je u Karlovcu bio kandidat ljevice, da postoje indicije prema kojima su ga na Slavenski kongres u Prag htjeli uputiti ljevičari, te da se uz njega i D. Kušlana vezala mlada revolucionarna generacija (str. 68—69). Isto tako Živančević tvrdi da je u 1848. ušao Mažuranić kao revolucionar, a izašao kao visoki carski činovnik. Ovo nije bio, misli on, plod karijerizma, nego shvaćanje »da je svome narodu potrebniji kao državnik nego kao književnik« (str. 83).[36]

Za Mažuranićevu službu državnog nadodvjetnika u doba neoapsolutizma Živančević piše da je »patio ali je odolevao, jer je bio svestan da je spasavao što se spasiti moglo«. Zato je doživljavao »podozrenje vlastodržaca s jedne strane i nerazumevanje sopstvenog naroda s druge« (str. 87). I dužnost dvorskog kancelara shvatio je kao osobnu obvezu prema svom narodu. Zato se orijentirao prema Austriji »birajući između dva zla manje« (str. 89). O položaju kancelara Živančević piše: »Bio je to veoma nezahvalan položaj, u kome se *Mažuranić izvanredno snalazio, ispoljavajući sposobnost veštog diplomate i odličnog državnika*« (str. 91 — potcrtao D. P.). On je na tom mjestu umio uskladiti težnje svoje domovine s potrebama carstva.[37]

»Kao ban imao je Mažuranić vrlo tešku ulogu. Trebalo je sprovoditi nagodbu i istovremeno unutar zemlje voditi borbu s političkim strankama. Usprkos povremenim neuspesima na političkom planu, *istorija priznaje Mažuraniću ime velikog i zaslužnog državnika, koji je od Hrvatske stvorio modernu državu u pravom smislu reči*« (potcrtao D. P.).[38] Na kraju poglavlja u kojem daje Mažuranićev »curriculum vitae«, Živančević je ukratko dao i sliku Mažuranića čovjeka i stvaraoca: »Mažuranić nije bio mlitav, trom mislilac, apatičan i flegmatik, što mu je nepravedno pripisala naša književna kritika. On je samo bio staložen, razborit, trezven, odmeren i pronicljiv, pravi intelektualac, pesnik po sklonostima i diplomata po pozivu. On nije voleo buku, raspaljene strasti, krupne reči, senzacionalnost. Voleo je mušku otvorenu borbu, i, kad god je to bilo potrebno, nastupao je u prvom redu. Zahvaljujući urođenoj skromnosti, kakva je svojstvena istinski velikim ljudima, čitavog života stvarao je u dubokoj anonimnosti — njegove brojne zasluge za Hrvatsku počele su da se otkrivaju tek posle njegove smrti; zato je najveći deo života, uprkos častima kojima su ga povremeno obasipali, proveo u senci. Ostao je do kraja tih i nenametljiv, obuzet nesebičnom brigom za svoj narod« (str. 105).

Živančević je istakao da se Mažuranić časno oprostio od političkog života, osudivši Khuenov režim, a zatim citira njegove posljednje riječi izrečene u javnosti. Te riječi predstavljaju Mažuranićev životni i politički credo: *»ja sam Hrvat;* ja bih rekao: *vjerujem u kraljevinu Hrvata, u njezinu prošlost, u njezinu sadašnjost i ako Bog da, i u njenu budućnost*« (str. 103) — potcrtao D. P.).

5. JAROSLAV ŠIDAK O MAŽURANIĆEVOJ POLITIČKOJ DJELATNOSTI

Jaroslav ŠIDAK najistaknutiji poslijeratni hrvatski povjesničar, daje u svojim radovima realan i dokumentiran sud o Mažuraniću kao političaru. Taj sud je, uzevši u cjelini, vrlo povoljan i približava se mišljenjima koja

su o Mažuraniću dali Polić, Nehajev i Barac, ali ima više pojedinosti u kojima ih nadopunjava, proširuje ili korigira. Ovo se odnosi osobito na rad Milorada Živančevića. Već u početku Šidak utvrđuje da je Mažuranić — političar i pjesnik cjelovita ličnost koju se »još nedavno podvajalo, oštro su u njoj odvajali pjesnika od političara, potiskivala se i prešućivala njezina politička komponenta kao nešto što joj ne dolikuje — gotovo kao da je osramoćuje«.[39]

Politički rad Ivana Mažuranića neki su utori (Bogdanov i donekle Živančević) podijelili u dva dijela, od kojih je onaj do 1849. tobože revolucionaran, a onaj kasnije konzervativan. Šidak odbacuje tu podjelu i »tobožnji pečat revolucionarnosti« i kaže: »Ivan Mažuranić bio je izraziti građanski liberal i u tom političkom uvjerenju dosljedno je ustrajao od početka do kraja svoje političke djelatnosti« (str. 350). J. Šidek je Mažuranićev politički rad podijelio u tri vremenski i sadržajno zatvorene cjeline, koje povezuje ista misao: da se u svakoj od njih, a u skladu s mogućnostima, izvojuje što više za Hrvatsku. Mažuranić je 1847. radio, zajedno s Kušlanom, na tome da se osnuje stranka »napredovacah«, ali uza sve to, »moramo doći do zaključka da Mažuranić, kao ni Kušlan, nije prelazio granice onog shvaćanja koje se tada na Zapadu nazivalo liberalnim« (str. 351). Mažuranić je vrlo rano povezao slobodu ličnosti sa slobodom naroda, što se vidi iz njegova spisa *Hervati Madjarom*, gdje piše da »istinite osobah slobode neima do one koja izvire iz slobode narodne.«[40] »Mažuranićev liberalizam«, piše Šidak, »nije imao kozmopolitsko obilježje; kao ilirac morao je individualnu slobodu tijesno povezati s nacionalnom, prožeti ih jednu drugom.«[41] Mažuranić je bio za nacionalno oslobođenje Južnih Slavena kao i za slavensku suradnju, ali nije prelazio okvire »ugarske Ilirije« i Habsburške Monarhije. On je isticao načelo ravnopravnosti naroda i primjer Švicarske, a Austriji je preporučivao kao jedini izlaz »božanstveni balzam narodnosti« — dakle federaciju. Godine 1848. bio je Mažuranić i za realnu uniju s Ugarskom, ali uz poštovanje hrvatske državnosti. Mađari su tada odbacili mogućnost sporazumijevanja, nastojeći da razbiju i oslabe Hrvatsku, uguše pobunu Srba u Južnoj Ugarskoj i stvore jedinstvenu državu od Karpata do Jadranskog mora. Budući da je Srbija bila slaba, vazalna država, nije bilo realne snage koja bi okupila Južne Slavene izvan Turske, pa se jedino »rješenje moglo naći u federalizaciji Monarhije, na jezičnom načelu, s neophodnim poslovima i južnoslavenskim skupinom kao posebnom federalnom jedinicom« (str. 375—358). Isto tako je Mažuranić smatrao da i Ugarsku treba podijeliti na jezičnom načelu i stvoriti posebne vlade za mađarski, rumunjski i slovački teritorij. Bio je to program austroslavizma, koji je zastupao i Mažuranić, ali austroslavizam toga doba bila je jedina mogućnost slavenske emancipacije u okviru Monarhije, pa se za taj program zalagao i pripremni komitet Slavenskog kongresa u Pragu 1848.

J. Šidak ističe Mažuranićevu sposobnost da »izrazi ono što drugi oko njega neodređeno misle i osjećaju, da zamršeno razmrsi i da pronađe rješenje koje je najpogodnije« (str. 357). On je 1848, a i kasnije (1861, 1872), »zasvjedočio svoju izuzetnu sposobnost da u zamršenim političkim situacijama izgovori pravu riječ« (str. 358). Zato je Hrvatski Sabor punih trideset godina povjeravao sve najvažnije državnopravne akte i proglase Mažuraniću.

Nakon političke katastrofe 1848/49. godine Mažuranić nije klonuo kao neki drugi političari, već je nastavio rad, ali sada kao odličan pravnik na reformi sudstva u Hrvatskoj. Strossmayer je povoljno ocijenio taj rad, jer se u doba neoapsolutizma ne može »mlogom nadati«, ali treba »put k boljoj budućnosti otvoren, koliko-toliko, držati« (str. 365). J. Šidak piše »da u tom shvaćanju valja tražiti objašnjenje i za onaj Mažuranićev korak koji pomućuje njegov, u cjelini, svjetao lik: njegov ulazak u službu državne prokurature 1. srpnja 1850. Kao svaka druga, tako mu je i ta omražena dužnost bila nametnuta, i sve do kraja svoga trajanja g. 1860. nije ona mogla oslabiti povjerenje koje je javnost imala u njegovo osobno i nacionalno poštenje« (str. 365). Iako je Mažuranić u vrijeme apsolutizma nastojao da što više učini za Hrvatsku, J. Šidak smatra da se on »tada našao u položaju koji je njegovu skladnu ličnost morao ispuniti teškim protuslovljima« (str. 367). I kasnije kao kancelar i ban morao je doći u raskorak s onim što je osjećao, što je od njega tražila javnost u Hrvatskoj i s onim što je kao državni službenik morao provoditi. Jednom prilikom je Mažuranić dao ocjenu svoje »velike službe« (kancelarstva) koju treba imati u vidu kad mu se predbacuje ovo ili ono »U obće, treba Vam znati, da ja nisam sam i jedini, nego dapače da sam malne posliednji gospodar! Žalibože, ali tako jest!« (str. 369). Takav položaj, zatim stalne materijalne brige i napadi na njega, dovodili su Mažuranića do malodušnosti koja se ogleda u jednom pismu što ga je 1862. uputio A. Vraniczanyju: »Možeš si misliti kakvo je to neugodno stanje za mene koj sam moralno već odavna i tako bolestan i poražen na toliko da nema za mene nikakove prave radosti ni životne utiehe« (str. 375).

Jaroslav Šidak je u svojim radovima uz već izneseno rasvijetlio i tri ključna pitanja za razumijevanje Mažuranićeva političkog rada:

1. Zašto je Mažuranić kao kancelar i vođa Samostalne narodne stranke nastojao da dođe do nagodbe s Austrijom?

2. Kako se kao ban odnosio prema ustanku u Bosni i Hercegovini i Srbima u Hrvatskoj?

3. Kakvo je značenje njegovih reformi i kako se Crkva odnosila prema njima?

Mažuranića su neki suvremenici (npr. Starčević) smatrali običnim činovnikom režima, oportunistom, sluganom Austrije, itd., jer nastoji da zadrži položaj i materijalnu korist koju on nosi. Takvo mišljenje kasnije su prihvatili i neki povjesničari iznoseći ga bez dovoljno kritičnosti. J. Šidak je kategorički odbacio te neosnovane tvrdnje i konstatirao da to Mažuranić nije radio iz nekih sebičnih interesa, niti je vodio »službeničku politiku« zbog osjećaja »činovničke podređenosti«. On je predlagao nagodbu s Austrijom iz uvjerenja da bi to više koristilo Hrvatskoj. »Otpor mađarskog političkog vodstva 1861. da izađe u susret hrvatskim zahtjevima učtvrstilo ga je u odluci da, stojeći 1860—65. na čelu uprave u Hrvatskoj, osigura ovoj nagodbom s Austrijom teritorijalno jedinstvo i političku samostalnost. Samo na taj način, mislio je, mogla se izbjeći opasnost dualizma koji bi Hrvatsku nužno prepustio Ugarskoj.«[42] U Hrvatskom saboru 1861. nije podnio prijedlog o suradnji s Austrijom Mažuranić, već njegov prijatelj Maksim Prica. On je taj prijedlog prihvatio, ali je uz njega stavio i svoj dodatak koji pokazuje da je pristanak uz Austriju uvjetovao ujedinjenjem Hrvatske, do-

bivanjem istog statusa kakav bi imala Ugarska, rješenjem krajiškog problema, kolektivnim predstavljanjem Hrvatske u bečkom Reichsratu (parlamentu), itd. Na žalost, Mažuranić nije tada ni kasnije putem Samostalne narodne stranke uspio provesti svoj plan. Razlog tom neuspjehu je mržnja na Austriju koja se u Hrvatskoj osjećala nakon teških iskustava iz 1848/49. i apsolutizma, ali isto tako i neuspjeh Schmerlingove politike u Beču. »Mržnja na Austriju, koja je hrvatski narod obdarila Bachovim apsolutizmom, bila je tada jača od Mažuranićeve dalekovidnosti. Uza sve to je vrlo brzo doživio gorku zadovoljštinu: njegovi protivnici iz matice Narodne stranke, na čelu s Matijom Mrazovićem, već su na kraju 1866. učinili njegovu koncepciju svojom, ali su to učinili prekasno. Mađari su se nagodili s kraljem, priznavši kao zajedničke poslove one koje su hrvatski sabor 1848. kao i Mažuranić u 60-im godinama smatrali za opstanak državne cjeline neophodnima«.[43] Još više je došla do izražaja Mažuranićeva dalekovidnost u vrijeme nagodbe s Mađarima, a i neposredno nakon nje. Pokazalo se da je uvođenje hrvatskog jezika i domaćih ljudi u službe, osamostaljivanje sudstva, djelokrug rada dvorske Kancelarije i zakonski član 42. omogućili Hrvatskoj da u nagodbi sačuva onaj minimum autonomije »za kojim su uzalud čeznuli toliki drugi narodi u Habsburškoj Monarhiji« (str. 374).

Prema bosansko-hercegovačkom ustanku i Srbima u Hrvatskoj nije Mažuranić imao negativan stav kako to tvrdi Vaso Bogdanov. O tome J. Šidak piše: »Neopravdanost ovih optužaba postaje očigledna kada se pažljivo i bez unaprijed stvorenih sudova pročitaju zapisnici onih saborskih sjednica na kojima se o tim slučajevima govorilo« (str. 381, bilješka 105). U daljnjem tekstu J. Šidak konstatira: »Prema tome, o svjesnom nastojanju Mažuranićeve vlade da se umjetno izazove hrvatsko-srpski sukob i o nekim njenim masovnim progonima i hapšenjima naročito srpskih opozicionara, ne može se govoriti« (str. 382; bilješka 105).

Što se tiče odnosa prema bosansko-hercegovačkom ustanku, J. Šidak tvrdi da je Mažuranić kao i sva hrvatska javnost, izuzev Starčevića, bio na strani ustanka. Mažuranić je i u Pešti »rekao vladinim ljudima, da u Hrvatskoj, počam od bana pa do posljednjega seljaka, sve želi uspjeh« ustanicima (str. 380—381). Možda najbolje ilustriraju Mažuranićev stav prema ustanku. Miškatovićeve riječi da se on odnosi prema ustanku kao i ostali Hrvati i Slaveni, a kao ban nikako, jer nema nikakva upliva (str. 381). Mažuranićeva vlada nije mogla voditi odlučniju politiku prema ustanku i uopće prema Bosni i Hercegovini, jer je to bilo ne samo hrvatsko nego i međunarodno pitanje. Hrvatski sabor i vlada nisu tada imali nikakvih vanjskopolitičkih kompetencija. J. Šidak piše da se Mažuranić strogo pridržavao Nagodbe, »kao što ju je branio i u slučaju mađarskih povreda, pa je, u skladu s njome, zastupao mišljenje da vanjskopolitička pitanja ne pripadaju kompetenciji hrvatskog sabora« (str. 381). Zato je Mažuranić odbio i Makančeve interpelacije o pomoći ustanicima 1875. i sadržaj Adrese kralju 1878. gdje se zahtijeva da se Bosna i Hercegovina »malo-pomalo tako udesi da bi se s vremenom mogla pripojiti na ustroj Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije u njihovom državnopravnom odnošaju prema Kraljevini Ugarskoj« (str. 381). Mažuranićev oprez pokazao se i ovaj put opravdanim, jer je kralj primivši adresu odgovorio ukorom Saboru zbog prekoračenja zakonskih ovlaštenja.

Već je Antun Barac napisao da je za vrijeme Mažuranićeva banovanja doneseno toliko novih zakona kao nikada prije i poslije njega. Hrvatska autonomija, u skladu s Nagodbom, ogleda se uglavnom na polju prosvjete, sudstva, bogoštovlja i unutrašnje uprave. Na svakom od ovih područja izvršene su reforme koje su uništile ostatke feudalne anarhije i omogućile brži razvitak građanskog društva. Cilj tih reformi je jačanje Hrvatske i učvršćenje minimalne autonomije, koju je Mažuranić htio postaviti na čvrste temelje u okviru postojeće Nagodbe.

J. Šidak osobito ističe značenje *Zakona o pučkom školstvu i preparandijama* koji je izrađen 1874, pod predsjedanjem bana Mažuranića. Tim zakonom je škola »prilično emancipirana« i oslobođena »svih onih crkvenih stega koje su joj bile nametnute još u vrijeme Bachova apsolutizma«. Zato je Strossmayer napisao da je pučko školstvo »zastrujilo strujom, crkvi katoličkoj protivnom« (str. 378). Škole od tada nisu više bile konfesionalne i pod tutorstvom Crkve, već su postale narodne, pa se tim reformama suprotstavilo i katoličko i pravoslavno svećenstvo. Osobito je bio značajan otpor pravoslavnog klera, koji je povezivao školsko pitanje s nacionalnim »dajući svom otporu nacionalno, srpsko obilježje, iako srpstvo, kao takovo, nije ovom reformom bilo nimalo ugroženo«. To potvrđuje zakonski član 193 koji određuje: »Gdje se u ovom zakonu spominje hrvatski jezik kao nastavni, razumije se pod tim imenom u srpskim školskim općinama istovetni jezik srpski. Na javnim školama ima se učiti ćirilica« (str. 380). Iz toga se zakona vidi da je svećenstvo istupalo ne zbog ugroženih nacionalnih interesa, već zbog svojih staleških pozicija i utjecaja na pučanstvo i odgoj omladine. Zato je te zakone i Mažuranića napadalo ne samo pravoslavno nego i katoličko svećenstvo, a Odbor hrvatskih rodoljubah napadao ga je još 1862. zato što uvodi ćirilicu u hrvatske škole i okružuje se »bjesnimi Srbomani« (str. 380).

Jaroslav Šidak je na kraju svoga prikaza obrazložio i Mažuranićevo povlačenje s banske stolice i rekao da je posljednji ulazak u Sabor 1886. »*bio samo častan završetak 40-godišnje političke djelatnosti,* koja je Ivanu Mažuraniću — kao umnom i nesebičnom radniku, u kojega je, prema riječima A. Šenoe, *'srce skroz i skroz patriotično bilo' — usprkos tome što su mu nedostajale osobine pravog političara-borca, osigurala trajan spomen u povijesti hrvatskog naroda*« (str. 383 — potcrtao D. P.).

6. MAŽURANIĆ O ISTOČNOM PITANJU I BOSANSKO-HERCEGOVAČKOM USTANKU 1875—1878.

Držanjem bana Mažuranića prema bosansko-hercegovačkom ustanku bavio sam se posebno,[44] u okviru jedne veće cjeline[45] i na temelju novijih podataka iz ruskih arhiva[46] i neke domaće građe i tiska[47] uspio dokazati da je Ivan Mažuranić kao ban ne samo pratio ustanak sa simpatijama nego ga je, usprkos protivnim nalozima iz Beča i napose iz Budimpešte, kao građanin i rodoljub tajno pomagao. Naime, kad je ustanak u ljeto 1875. iznenada izbio, bečki dvor je predlagao blagonaklonost prema ustanicima i njihovim izbjeglicama. Mažuranić kao ban i Mollinary kao zapovjednik Hrvatsko-slavonske vojne krajine dobili su upute da toleriraju indirektne akcije u korist ustanka, ali nisu smjeli dopustiti »da se čete javno kupe i da kano ta-

kove prelaze preko granice. Ali zažmirili bi oči, što se izvodi potajno i bez buke. Ovdje se već tako radi. Novci skupljeni troše se na puške i džebanu (streljivo, D. P.). Ovih dana otišla su dvojica u Beč u to ime. Poklanjaju se puške i šalju u Bosnu (...) Otišlo je i nekoliko oficira krajiških« (u Bosnu, D. P.).[48]

Sve se to izvodilo uz znanje hrvatske vlade, Sabora i bana Mažuranića, a glavni aktivisti su članovi Narodne stanke i uredništvo vladinog lista »*Obzor*«. Među njima bili su Strossmayer, Rački, njihovi prijatelji i bliski suradnici, pa to potvrđuje postavku da je Mažuranić kao ban morao biti oprezan, ali je osobno bio liberalan i slobodoljubiv i zastupao je slobodarske ideje iz svoga »Smail age«. Tako npr. Franjo Rački izvještava Strossmayera o razgovoru narodnjaka Josipa Miškatovića i ruskog poslanika Novikova. Kad je ovaj pitao Miškatovića kako ban gleda na ustanak, on je odgovorio: »Kano Mažuranić onako kano i ostali Hrvati i Slaveni, a kano ban nikako jer ne ima nikakova upliva.«[49] U toj izjavi krije se ona misao koju ćemo naći i kod Milana Makanca, a to je da postoje dva stajališta: službeno i neslužbeno, javno i tajno. Prema tome, postoje i dva Mažuranića, jedan kao ban nagodbene Hrvatske, a drugi kao rodoljub koji želi oslobođenje svih slavenskih naroda od turskog i drugog ropstva.

Pisma koja su se sačuvala u Državnoj knjižnici u Moskvi bacaju više svjetla na držanje najistaknutijih hrvatskih političara prema ustanku i istočnoj krizi 1875—1878. Pisao ih je historičar i književnik Ivan Kukuljević Sakcinski poznatom ruskom slavenofilu N. A. Popovu. U njima stoji da je Mažuranić kao ban pomagao ustanak i da je potajno dijelio novce koji su u tu svrhu poslani iz Moskve. Kukuljević piše: »Poslane novce za stradalnike, što su pribjegli ovamo (tj. prebjezi iz ustaničke Bosne, D. P.) primio sam i poslao namiru vrhu primitka veletrgovcu Effrusiju et comp. u Beč. Kako da se ovi novci razdiele stupih u sporazumlienje sa više gospode i sa našim Banom (tj. Mažuranićem, D. P.) koji mi dade savjet da se javno ne kaže otkud je došla pomoć, i da se po mogućnosti kroz županstva stradajući nadare, jer će ovako najsigurnije do pomoći doći. U Krajini bivšoj vojničkoj dijelit će se kroz pouzdane ljude.«[50] U drugom pismu Kukuljević je izvijestio Popova da je razdijelio pomoć uz suradnju javne uprave, županije, vlade i generalnog zapovjedništva za Krajinu jer su se prilikom podjele preko pojedinaca događale razne zloporabe. Nabavljeno je robe i potrepština za izbjeglice, a dodijeljeno je i za »podporu školskih, zavedenih pod nazorom ponajviše pravoslavnih svećenikah,[51] za sirote bosanske, koja je ostala ili sasvim bez roditeljah ili roditeljah veoma siromašnih«.[52]

O podjeli tih novaca iz Rusije našlo se podataka i u ondašnjem tisku i u Kukuljevićevoj prepisci.[53] Sačuvala su se i dva pisma požeškog velikog župana Ivana Vardiana koji javlja Kukuljeviću da je primio novac za sirotište djece bosanskih prebjega u Požegi[54] koje je pohodio i pregledao Kukuljevićev sin. Nakon toga Vardian je zamolio i za daljnju pomoć.[55] Iz navedenih podataka može se zaključiti koliko su netočne objede o protuustaničkoj ili protusrpskoj djelatnosti bana Mažuranića.

Hrvatsko novinstvo iz toga doba nije mnogo pisalo o držanju Ivana Mažuranića u doba velike istočne krize, što je i razumljivo jer je njegova djelatnost na tom polju bila tajne prirode. Pa i ono što se znalo nije se objavljivalo u navinama da se ne oteža ionako težak položaj nagodbenog bana

koji je bio ukliješten između Beča, Pešte, potreba Hrvatske i vlastite savjesti. Ipak, ponegdje se može naći kraći komentar, poglavito u oporbenom kraljevičkom »*Primorcu*«. Uspoređivali su ga s Jelačićem i njegovom oštrom politikom prema Mađarima 1848. i 1849. i najčešće zaključivali kako je mlak i neodlučan. Na jednom mjestu su ustvrdili kako je s Jelačićem umrlo i hrvatsko banstvo. »*Obzor*« ga je poneki put pokušao braniti i reći u kakvoj se situaciji nalazio na čelu Hrvatske, kako on ne može poput narodnog epskog junaka sedlati konja Šarca, jer je »sjeo u nagodbene kupke, ter se pari i duši u nagodbi 'horvatsko-vugerskoj'. Da je mjesto Mažuranića Jelačić, da li bi i on trgnuo sablju protiv Turčina uz nos Austriji, Rusiji i Njemačkoj«.[56] Kad su Makanec i još neki pokušali u Saboru nešto poduzeti u korist ustanika javno, odgovorio je Mažuranić da »sabor nebi mudro radio, kad bi se u vrućici današnje situacije na istoku zanio u svojem radu preko granica, koje zakon njegovu djelokrugu poteže«.[57] Isto tako umjereno je postupio kad su turske čete 1876. prešle na hrvatsku stranu u Starom Selu, a Sabor je zahtijevao oštar protest.

Banovi protivnici su tvrdili da to radi zato da bi sačuvao svoj položaj, a njegovi pristaše su smatrali da on pokušava umjerenom politikom spasiti hrvatsku autonomiju. Bansku stolicu je nastojao držati samo dotle dok je kao dobar »sin domovine« mogao koristiti Hrvatskoj. Kad to više nije mogao, sam je ponudio i dobio odstup.

7. UZROCI I POVOD ODSTUPA BANA MAŽURANIĆA

Nakon ustanka i okupacije Bosne i Hercegovine 1878. promijenili su se unutrašnji odnosi u Austro-Ugarskoj, pa i politika zajedničke ugarsko-hrvatske vlade u Pešti prema Hrvatskoj. Ostalo je još samo neriješeno pitanje sjedinjenja Vojne krajine i sklapanje nove financijske nagodbe između Ugarske i Hrvatske, a to su nastojili provesti tako da uklone Mažuranića i narodnjake i dovedu na čelne položaje u Hrvatskoj unioniste.

Najprije je 1879. morao odstupiti ravnatelj financija Hrvat Ivan Bartolović, a na njegovo mjesto je došao Mađar Antal Dávid koji je uveo tzv. Davidovu školu mađarskog jezika zbog koje je izbio rascjep u Narodnoj stranci. Samo pet mjeseci nakon toga, u početku 1880, morao je odstupiti narodnjak Mažuranić u korist unionista Ladislava Pejačevića.[58] Iako se kao razlozi njegova odlaska navode obično revizija Nagodbe i pitanje sjedinjenja Krajine,[59] ti uzroci su bili ujedno i posljedice odstupa. Naime, u sklopu globalne velikomađarske politike banu poput Mažuranića nije više bilo mjesta. On je znao da mora ići pa je samo nastojao naći što časniji način, a u tadašnjim prilikama to i nije bilo teško. Međutim, način na koji je to izveo, bio je još jedan pokušaj da se osobni neuspjeh pretvori u nešto što će koristiti općoj, hrvatskoj stvari. Naime, zatezao je toliko dugo s ostavkom dok oba navedena pitanja nisu bila u potpunosti odlučena i tek tada je otišao.

U tadašnjem tisku postojale su razlike u obrazlaganju Mažuranićeva odstupa i ocjene njegove vladavine. Ugledni peštanski dnevnik »*Pester Lloyd*« tom je prilikom napisao kako je Mažuranićevo banovanje bilo tobože »skroz škodljivo za Hrvatsku kao i za ugarsko-hrvatske odnošaje i za tečaj nagodbenih razprava«. Ugarska je, navodno, dala Hrvatskoj velike ustupke i sačuvala neokrnjenu Nagodbu, ali se umjesto zahvalnosti u Hrvatskoj »pod

vladavinom gospodina Mažuranića« provodila »neprijateljska agitacija« protiv Ugarske. S obzirom da nije osigurano »uvjete materijalnog procvata«, on je »podupro agitaciju proti nagodbi i proti Ugarskoj«. Njegov zahtjev da se Hrvatskoj sjedini Vojna krajina, ako žele da i dalje ostane banom, ocijenjen je kao »tašta obsjena« sračunata na to da se »gospodin Mažuranić obavije nimbusom 'mučenika narodne stvari'. Krajiško pitanje nema nikakva posla s g. Mažuranićem, ni g Mažuranić s krajiškim pitanjem, napisao on ma kakve opsežne 'memorandume' o tom pitanju«.[60] Na kraju članka mađarski vladin list odlučno zahtijeva odstup bana Mažuranića.

Suprotno tome austrijski »*Reform*« pozitivno ocjenjuje Mažuranićevo banovanje uz pitanje: Zašto je Mažuranić srušen? »On je ugarskim hegemonom bio odviše žilav, on ih je duševno odveć nadkriljivao, on je bio odviše razborit i bezstrastven, miran motrioc stvari, koji je progledao spletku, ako je i neposredno uz njega sjedila i svoje osnove skrivala u najkrasnijih ekvibrilističkih umjetnosti duha.« Zatim donosi i mišljenje o hrvatskoj zemaljskoj vladi pod Mažuranićem: »Rječju, što se je dogodilo zla, došlo je iz Ugarske, a ono malo dobra koje se je imalo, bilo je djelo hrvatske zemaljske vlade.« Pod tom su vladom Hrvati usprkos žalosnim gospodarskim odnosima[61] »ipak napredovali, polagano doduše, ali tim sigurnije«.[62]

»*Obzor*« je u svom komentaru tvrdio da je Mažuranić morao otići isključivo zbog Vojne krajine, a sve druge (i financijska nagodba s Ugarskom, krajiški fondovi, broj krajiških zastupnika u zajedničkom Saboru, stranački odnosi) sve je to posredno ili neposredno ovisilo o tada najvažnijem pitanju za Hrvatsku, dobivanju Krajine. Zato je »spojitba« Krajine bila »najvrelije ognjište, na kojem se je kuhao obstanak ili odstup Mažuranićev«, pa je ugarska vlada uspjela uvjeriti dvor u Beču da Krajina, ako i dođe u sastav Hrvatske, ne smije doći u Mažuranićeve ruke.[63] Iako su to čelni ljudi u Narodnoj stranci zajedno s Mažuranićem dobro znali, ipak su uporno radili na pridobijanju Krajine, jer njemu i njegovim političkim istomišljenicima »bijaše daleko milija i svetija cjelovitost zemlje, nego banska i koja mu drago čast na ovom svietu. Kraljevinski odbor (za sklapanje financijske nagodbe, D. P.) upleo je Krajinu u svoj nuncij; Mažuranić ju je upleo u svoj memorandum, upleo ju je tako toplo, tako odlučno da je uslijed toga moralo jedno od dvoje nadoći, ili njegov odstup ili spojitba krajine. Što je nadošlo, znamo«. Zatim pisac komentara zaključuje da je Mažuranić morao odstupiti prije ili kasnije, ako je Hrvatska htjela napokon dobiti sjedinjenje Krajine.[64]

Dakle, Mažuranić je morao otići zbog Krajine, ali su mu objektivniji suvremenici morali priznati da je »do posljednje piknjice pripravio spojitbu« koja je godinu dana nakon njegove demisije i provedena. Bio je svijestan da se nalazio na putu provođenju velikomađarske ideje u Hrvatskoj, ali je ipak na oproštajnom govoru rekao kako želi Hrvatskoj »boljega bana i iskrenijeg rodoljuba« nego što je bio on.[65] Nažalost, »bana pučanina« zamijenio je »ban kavalir« — Ladislav Pejačević, ali zemlja nije dobila ni boljeg bana, ni rodoljuba, ni reformatora, ni boljeg najvišeg upravnog činovnika.

ZAKLJUČAK

Na kraju treba još jednom istaknuti da je politička djelatnost pjesnika, kancelara i bana Ivana Mažuranića bila neopravdano zapostavljena i

dosta dugo nedovoljno proučena i ocijenjena, da je isto tako bila slabije vrednovana od njegova književnog rada. Neki historičari koji su do 60. godina 20. stoljeća pisali o Mažuraniću kao političaru nisu u obzir uzeli sve bitne izvore tekstova, mišljenja onih koji su pozitivno valorizirali tu djelatnost i prilike u kojima je djelovao, iako je njegov suvremenik, povjesničar Tadija Smičiklas, pišući o političkom i državničkom djelovanju, ustvrdio da je trebalo dobro proučiti situaciju u cijeloj Monarhiji, poglavito odnose u Hrvatskoj, pa tek nakon toga ispravno ocijeniti toga »veleumnog Hrvata«.

Međutim, Smičiklasovim riječima nisu poklanjali dovoljnu pozornost neki historičari koji su kasnije pisali o Mažuraniću. Promatrali su ga izvan okvira određenog vremena i prostora ili s unaprijed stvorenim predrasudada koje su preuzeli od njegovih političkih protivnika i tako donosili pristran i neobjektivan sud o njegovoj političkoj djelatnosti. To se ne odnosi na Nehajeva, Barca, Živančevića i Šidaka koji su se dosad najviše bavili Mažuranićem, ali i najviše uvažavali okolnosti i vrijeme u kojem je djelovao. Književni kritičar Milorad Živančević koji se još i danas bavi sustavno Mažuranićem[66] i pokojni Jaroslav Šidak (1903—1986), historičar koji je u Povijesti hrvatskog naroda[67] obradio njegovo kancelarsko i bansko razdoblje i napisao spomenutu studiju o političkom radu[68] uradili su dosada najviše na upoznavanju i valoriziranju cjelovite Mažuranićeve ličnosti. Njihovi radovi su ne samo posljednji i najsveobuhvatniji, nego predstavljaju sadašnje stanje naše znanosti o tom pitanju.

Utvrdili smo da ne treba odvajati Mažuranića — političara od Mažuranića — književnika, a također da ne postoje dvije faze njegova rada, od kojih bi prva do 1849. bila, tobože, revolucionarna, a druga konzervativna. Mažuranić je kao političar bio i ostao građanski liberal. Ako već dijelimo politički rad, onda ga možemo podijeliti u tri etape koje povezuje ista misao: da se Hrvatskoj u svakoj od njih, u skladu s političkom situacijom, osigura maksimum autonomnih prava. Sve tri etape (od 1848. do 1861, otada do 1873. i bansko razdoblje do 1880) pokazuju određeni kontinuitet hrvatske politike, i sve one nose pečat Mažuranićeve političke realnosti: sačuvati i učvrstiti ono što već posjedujemo!

Kao kancelar, Mažuranić je nastojao preduhitriti Mađare i nagoditi se s Austrijom, pa je čak pristajao i na Februarski patent, ali uz uvjet ujedinjenja Hrvatske i poštivanja njezine političke autonomije. Ta politika nije uspjela, ali je njena opravdanost došla do izražaja 1866, kad ju je kao svoj program prekasno prihvatila Narodna stranka, i osobito poslije Nagodbe 1868. kada su Hrvati »žrtvovani« Mađarima. Već je istaknuta uloga Mažuranića kao reformatora i njegov odnos prema prosvjeti i svećenstvu iz kojeg se vidi da on nije istupao protiv svećenstva, niti protiv Srba u Hrvatskoj, već je vodio politiku modernizacije i evropeizacije hrvatske države, a to je pogodilo konzervativno svećenstvo obiju vjera. O protunarodnom, velikohrvatskom ili protusrpskom djelovanju, te o namjernom razdvajanju Hrvata i Srba ne može se kod Mažuranića govoriti. Potrebno je ispitati djelovanje još nekih činilaca u vezi s bosansko-hercegovačkim ustankom, ali se već i na temelju dosadašnjih istraživanja može reći da je Mažuranićev osobni stav prema ustanku bio u suprotnosti sa stavom austrijske, a napose

ugarske vlade, jer je ustanak pratio sa simpatijama, tolerirao pomoć ustanku i kao građanin tajno podupirao bjegunce i ustanike.

Na kraju treba istaknuti da je Mažuranić znatno utjecao i na razvoj političkih prilika u Hrvatskoj od 1848. do 1880. godine, iako nije bio izraziti politički ni stranački vođa. Obavljao je najviše službe protiv svoje volje i često protiv svojih osobnih uvjerenja. Davao je ostavke, ali je i nakon toga postavljan na najviše položaje i dočekivan s oduševljenjem, da bi nakon toga bio ispraćen bez riječi priznanja. Imao je mnogo političkih protivnika, ali malo osobnih neprijatelja. Bio je napadan i hvaljen istodobno, ali na većinu napada nije odgovarao. Napadali su ga Mađari i Srbi, jer je, navodno, bio i suviše hrvatski orijentiran, a hrvatski pravaši da je bio sklon Srbima i Austriji. Svećenstvo i krupno plemstvo smatralo je da je demokratski obojen, a demokratski krugovi nazivali su ga oportunistom i konzervativcem. Ali, ni jegovi politički pristaše, ni protivnici nisu mu mogli poreći skromnost, osobno poštenje, rodoljublje i veliku intelektualnu snagu.

BILJEŠKE

* Ovo je bitno prerađen i dopunjen rad koji je objavljen u riječkim *Dometima* 9, 1971, 84 — 97 pod naslovom: Ivan Mažuranić kao političar. Željeli bismo ovim podsjetiti da je uskoro (4. 8. 1990) stota godišnjica njegove smrti koju bi trebalo obilježiti na dostojan način.

[1] Spomen-knjiga Matice hrvatske, Zagreb 1892, str. 96 — 138.

[2] Isto, 137.

[3] Rudolf Horvat, Ban Ivan Mažuranić. O 40-godišnjici smrti njegove, *Hrvatsko kolo* XI, Zagreb 1930, 41 — 48.

[4] Album zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća, Zagreb 1898 — 1900.

[5] Martin Polić, Parlamentarna povijest kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije II, Zagreb 1900, 195.

[6] Rudolf Horvat, Najnovije doba hrvatske povjesti, Zagreb 1906, 221.

[7] Ferdo Šišić, Pregled povijesti hrvatskog naroda, Zagreb 1962, 458.

[8] Vladimir Mažuranić, Pjesme Ivana Mažuranića s uvodom o životu i pjesničkom radu, Sušak 1924.

[9] Branimir Vodnik, Mažuranić Ivan, Narodna enciklopedija SHS, II, Zagreb, 830 — 831.

[10] Vladimir Deželić, Mažuranić Ivan. Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925 do 1925, Zagreb 1925, 183 — 184.

[11] Rudolf Horvat, Pregled povijesti hrvatske, na istom mjestu, LXXII.

[12] Isti, Ban Ivan Mažuranić. O 40-godišnjici smrti njegove *Hrvatsko kolo* XI, 1930, 53.

[13] Milutin Cihlar Nehajev, O Ivanu Mažuraniću kancelaru i banu, *Hrvatska revija* XI, Zagreb 1930. Citirano prema knjizi: Ogledi i članci, Zagreb 1964, 252 — — 253.

[14] Josip Horvat, Politička povijest Hrvatske, Zagreb 1963, 279.

[15] Josip Horvat, Politička povijest Hrvatske, Zagreb 1963, 279.

[16] Lovre Katić, Pregled povijesti Hrvata, Zagreb 1938. U vezi s nazivom službenog jezika u Hrvatskoj, odlučio je Hrvatski sabor da se jezik zove jugoslavenski, ali »kako je sve zaključke sabora podnosila caru dvorska kancelarija, dvorski kancelar Ivan Mažuranić izbriše naziv jugoslavenski i prozove jezik kraljevine Hrvatske hrvatskim« (Katić, n. dj., 238).

[17] Antun Barac, Mažuranić, Matica hrvatska, Zagreb 1945.

[18] Vaso Bogdanov, Historija političkih stranaka u Hrvatskoj, Zagreb 1958; isti, Mažuranić Ivan, Enciklopedija Leksikografskog zavoda, sv. 5, 114.

[19] Milorad Živančević, Pisma Ivana Mažuranića bratu Antunu, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* V, Novi Sad 1960; Isti, Ka autorstvu političkih iskrica god. 1848/49, Historijski zbornik, Zagreb, 1963. Živančević je objavio nekoliko izdanja knjige o Ivanu Mažuraniću (Beograd 1962, Zagreb 1963 (Rad JAZU, 333), Novi Sad 1964. i najnoviju u Zagrebu 1968. s najnovijom literaturom o Mažuraniću.

[20] Jaroslav Šidak, Prilozi historiji stranačkih odnosa u Hrvatskoj uoči 1848, *Historijski zbornik* 1960; isti, O Ivanu Mažuraniću kao političaru, Enciklopedija Jugoslavije, sv. 6, 57—58; Ivan Mažuranić kao političar, *Kolo* 9—10, Zagreb 1965; isti, Ivan Mažuranić kao političar, Studije iz hrvatske povijesti XIX. stoljeća, Zagreb 1973, 279 — 308.

[21] Radovi s ovog zasjedanja objavljeni su u spomenutom časopisu *Kolo* 9 — 10, Zagreb 1965.

[22] Zvane Črnja, Kulturna historija Hrvatske, Zagreb 1965.

[23] U knjizi: Historija političkih stranaka u Hrvatskoj, 605 — 620.

[24] M. Polić, n. dj., I, 119 — 120.

[25] Antun Starčević, Djela III, 320.

[26] Vaso Bogdanov, Historija političkih stranaka u Hrvatskoj, 679.

[27] Isti, Mažuranić Ivan, Enciklopedija LZH, sv. 5, 114.

[28] Z. Črnja, n. dj., 465.

[29] A. Barac, n. dj., 6.

[30] Mažuranić je bio svjestan svoje uloge i zasluge za Hrvatsku, ali o tome nije rado govorio. Ipak, jednom je izjavio da je Dvorska kancelarija, kojoj je on bio na čelu, »u rukah Hrvatske bila metla, koja je tudje elemente izmela iz Hrvatske« (A. Barac, n. dj., 207).

[31] M. Živančević, Ivan Mažuranić, Rad JAZU 333, Zagreb 1963, 31 — 239. Svi navodi su preuzeti iz ovoga rada.

[32] J. Šidak, I. Mažuranić kao političar, *Kolo* 9 — 10, 349.

[33] M. Živančević, n. dj., 31.

[34] Kolo 1 — 10, 1965, 384 — 387.

[35] Ivan Mažuranić, Hérvati Madjarom, 11.

[36] M. Živančević, n. dj., 96.

[37] Isto, 93. Vidi A. Ivić, Arhivska građa III, 152 — 153.

[38] M. Živančević, n. dj., 101.

[39] J. Šidak, n. dj., 349.

[40] I. Mažuranić, Hervati Madjarom, n. nj., 11 — 12.

[41] J. Šidak, n. dj., 352.

[42] J. Šidak, Mažuranić, Enciklopedija Jugoslavije VI, 57.

[43] J. Šidak, I. Mažuranić kao političar, n. dj., 373.

[44] D. Pavličević, O držanju bana Ivana Mažuranića prema bosansko-hercegovačkom ustanku 1875 — 1878, *Traženje* 3, Slavonska Požega 1970.

[45] Isti, Odjek bosanskog ustanka (1875 — 1878) u sjevernoj Hrvatskoj, Institut za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu, *Radovi* 4, Zagreb 1973, 121 — 196 (Odlomak: Držanje bana Ivana Mažuranića prema ustanku, 159 — 164).

[46] Ivan Očak, Građa za povijest hrvatsko-ruskih veza u drugoj polovici XIX stoljeća, *Historijski zbornik* 1966—67, 374.

[47] Usp. o tome: M. Andrijić, Prvi sisački načelnik F. Lovrić i bosansko-hercegovački ustanak, *Paralele* 10—11, Sisak 1969. (To je korespondencija sisačkog načelstva i bana Mažuranića o skrivanju Petra Karađorđevića Mrkonjića u Sisku i Capragu, kad su se obojica na turske zahtjeve o izručenju tog ustaničkog vođe oglušili, zapravo činili se nevještima i neupućenima. F. Potrebica je u *Traženjima* 1, 1969. objavio dva pisma I. Vardiana I. Kukuljeviću o učiteljskom tečaju bosanskih prebjeglica u Požegi.

[48] F. Šišić, Korespondencije Rački—Strossmayer I, Zagreb 1928, 374. (Rački o tome piše biskupu 27. 8. 1875. i kaže izričito kako u Hrvatskoj svi »od bana do posljednjeg seljaka« žele uspjeh ustanku).

[49] Isto, II, 91. Pismo je iz veljače 1877. kad su već bile u ratu Srbija, Crna Gora nedugo zatim i Rusija, kad se tolerantni stav Austro-Ugarske prema ustanku promijenio zbog mogućnosti da te pokrajine pripadnu Srbiji. Međutim, slobodoljubivo i proslavensko stajalište Mažuranića nije dopuštalo da se promijeni i njegov odnos prema ustanku i konačnom oslobođenju raje. Naime, stajalište hrvatskih narodnjaka bilo je oslobođenje, bez obzira tko to izveo.

[50] I. Očak, n. dj., 374. Usp. i J. Šidak, Politička djelatnost Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Institut za hrvatsku povijest, *Radovi* 2, 1973, 101.

[51] I taj podatak govori da zaključci poput Ćorovićeva, Bogdanovljeva i dr. o protusrpskoj djelatnosti Mažuranićevoj nisu prihvatljivi.

[52] I. Očak, n. dj., 375 — 376.

[53] »Obzor« 259, 2. 11. 1877. i F. Potrebica, n. dj.

[54] Isto, 67.

[55] Isto.

[56] *»Obzor«*, 85, 13. 4. 1876. I. Vaso Čubrilović je 1930. napisao kako Mažuranić nije tobože imao smjelosti da »zagazi u borbu s Mađarima« (Bosanski ustanak, Beograd, 416) i da je zbog toga izgubio mnogo od svoje popularnosti. Međutim, taj zahtjev u nagodbeno vrijeme bio je sasvim nerealan što pokazuju iskustva Kvaternikove bune i narodnih pokreta 1883. i 1903. godine.

[57] »Obzor« 154, 8. 7. 1876. Hrvatski sabor nije imao nikakvih vanjskopolitičkih ovlaštenja i kad god bi postavio neka pitanja s tog područja bio je ili ukoren ili raspušten. Zbog toga se Mažuranić, bojeći se za hrvatsku autonomiju, čuvao javnih proklamacija, nego se orijentirao na praktičnu i potajnu djelatnost na tom polju.

[58] Usp. o tome D. Pavličević, Narodni pokret 1883. u Hrvatskoj, Zagreb 1980, 349, posebno odlomak: Personalne promjene na najvišim položajima, 72 — 77 prema kojem je napisano ovo poglavlje.

[59] Krajina je bila razvojačena ali se desetak godina otezalo s njezinom inkorporacijom Hrvatskoj, osobito zbog pitanja krajiških šuma, fondova, proširenja Hrvatske i povećanja broja zastupnika u zajedničkom Saboru u korist Hrvatske.

[60] Čitav članak prenio je u prijevodu zagrebački *»Obzor«* 41, 20. 2. 1880. Mažuranić je napisao poseban memorandum o potrebi sjedinjenja Krajine s Hrvatskom.

[61] »Obzor« 50, 2. 3. 1880. piše i o gospodarskim odnosima u Hrvatskoj koji su bili i ostali »žalostni« jer su zemlju pogađale suše, poplave, nerodice, marvinska pošast i »neizmjeran porezni teret« koji je skupljala zajednička vlada i »sav je novac morao ići u Peštu«.

[62] Isto.

[63] Isto, 47, 27. 2. 1880.

[64] Isto.

[65] Isto, 44, 24. 2. 1880. Treba napomenuti da su borbeni pravaši u to doba zbog neodlučnosti strpali bana Mažuranića u istu skupinu s L. Rauchom i L. Pejačevićem. Sva trojica su im bili, bez obzira na političke razlike i shvaćanja, samo nagodbeni, »mađarski banovi u Hrvatskoj« (*»Sloboda«*, 64, 28. 5. 1880). Međutim, Mažuranićev odstup i mađarski pritisak na njega itekako pokazuju razlike između banovâ unionista, tj. mađarona i narodnjaka — liberala Mažuranića.

[66] Živančević u predgovoru najnovijoj knjizi Ivan Mažuranić, Novi Sad — Zagreb, 1988, 486 piše u pristupu da je svoj najnoviji rad »bitno proširio i upotpunio novim saznanjima, otkrićima, nepoznatim tekstovima, arhivskom građom, novim interpretacijama i, najzad, stalnom nadgradnjom koja je stremila sintezi« (5). Za historičara su u ovoj knjizi najvažnija poglavlja VI do IX (Revolucija, Apsolutizam, Kancelar i Ban — 82 — 128).

[67] Šidak—Gross—Karaman—Šepić, Zagreb 1968, 15—120.

[68] Uz dopune prof. Šidak je raspravu prenio u knjigu Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća, Zagreb 1973, 279 — 308. Napominjem da sam na poticaj i uz pomoć prof. Šidaka napisao prvu verziju ovoga rada.